

הרב נתנאל אוירבך

נתינת מעשר עני במגזר החקלאי סקירה הלכתית-היסטורית

א. הקדמה

מצוות רבות הצטוו ישראל – מצוות הניתנות לקיום יום-יומי, מצוות נדירות, מצוות שקיומן מתאפשר רק לאנשים מסוימים. במשך שנים שבהן היה עם ישראל נתון בגלות, העיסוק במצוות התלויות בארץ נזנח, ומעטים הם שהרבו להתעסק בבירור מצוות אלו. גם כאשר עלו יהודים לארצם, עדיין היישום המעשי של המצוות התלויות בארץ היה לוקה בחסר, לעיתים בשל הקשיים שאיתם התמודדו העולים, ולעיתים עקב חוסר המודעות לפרטי ההלכות.¹ הקושי המרכזי בהפרשת תרומות ומעשרות היה קושי כלכלי שעמד בפני בעל השדה: היה עליו לתת כ-20% מכלל היבול למעשר ראשון ולמעשר עני בשנים שבהם הוא נוהג. ה'ויתור' על חלק נכבד מהיבול החקלאי היה קשה מאוד באותם הימים, ימי חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל. כבר בעת חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל בימי שני נחתמה בירושלים אמנה, שבה בין היתר התחייבו היהודים השבים מגלות בבל לתת את התרומות והמעשרות לראויים להם, 'אולם בדורות מאוחרים יותר ירדה הזהירות בזה, ומפני כן בהרבה מקומות בתלמודים באה התוכחה על עוון ביטול מעשרות כראוי'.² אף בדורות מאוחרים יותר התריעו חכמי ישראל על העזובה שבמצוות התלויות בארץ וביקשו לעודד את העולים לארץ לקיים

1. שו"ת מטה יוסף, ח"א יו"ד סי' י ד"ה ושמא יש: 'כל ימי דירתי בירושלם הייתי מצטער על זה, שלא הייתי רוצה לאכול אצל שום אדם כי שמעתי שלא היו בקיאים בהפרשת תרומות ומעשרות'.

2. עלי תמר, יומא פ"א ה"א ד"ה וזהירין.

מצוות אלו כתיקונן, ובייחוד את מצוות נתינת המעשרות הכרוכה בקושי כלכלי רב. בדור האחרון, עם שיבת ישראל לארצו ותקומת מדינת ישראל, גבר העיסוק במצוות התלויות בארץ, ואף הוכשרו התנאים לקיומן, אך נדמה שעדיין מצוות נתינת מעשר עני לא קנתה לה שביתה ומקום של כבוד אצל החקלאי הישראלי.

בדברים הבאים נבקש לסקור את השתלשלות מצוות נתינת מעשר עני בארץ ישראל, מראשית ההתיישבות דרך תקומת המדינה ועד ימינו אלו.

ב. הפקר הנכסים

בדור שלאחר גירוש ספרד ושיבת היהודים לירושלים, סדרי קיום המצוות התלויות בארץ ידעו שינויים, לבשו ופשטו צורה. המנהיגים הרוחניים בימים אלו גיבשו את המנהגים השונים לאור המציאות המתפתחת. 'מנהג ירושלים' ביחס לדרך הפרשת תרומות ומעשרות בכלל ודרך נתינת מעשר עני בפרט מופיע במקומות שונים.

הרב דוד בן זמרא (ה'רל"ט, 1479 – ה'של"ד, 1573), שתחום פעילותו היה במצרים, ירושלים וצפת, האריך לתאר את סדר הפרשת תרומות ומעשרות כפי שהיה נוהג בירושלים באותם הימים. כאשר הוא מתאר את הנוהג בשנות מעשר עני, הוא מציע דרך אפשרית להיפטר ממצוות נתינה זו בכך ש'יפקיר נכסיו והרי הוא עני וזוכה במעשר וחוזר וזוכה בנכסיו'.³

3. שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשלא. מקור נוסף וקדום לפתרון זה מופיע אצל הרב יוסף הלוי נזיר (~ה'ת"כ, 1660-ה'תע"ד, 1713), שו"ת מטה יוסף, ח"ב יו"ד סי' ט (מהדורת טוב מצרים, עמ' רלה): 'ואם הקרקע שלו יאמר כך, הרי אני מפקיר כל זה שלפני והרי אני זוכה בו'. ייתכן והצעה זו השתרשה ממנהג ירושלים, כפי שציין הרדב"ז, שהרי הרב נזיר למד בירושלים אצל מהר"ם גלאנטי ולאחר מכן ירד למצרים, שם היה אב"ד מצרים וסביבותיה. מנהג ירושלים זה ביחס למעשר עני נמצא גם בספר חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים, הלכות מעשרות וחלה אות סט. ספר זה מקבץ את מנהגי ירושלים מזמנו של הרב עובדיה מברטנורא (~ה'ר', 1440 / ה'ר"י, 1450 – ~ה'רע"ה, 1515), שהיה מנהיגה הרוחני של ירושלים משנת 1488, ושם

דרך זו לא הייתה מקובלת על הרב יוסף אשכנזי, המכונה 'התנא מצפת'. לדבריו, הפתרון שהציע הרדב"ז – להפקיר את כל היבול – אין בו כדי לפטור מנתינת מעשר עני, שכן גם העני עצמו חייב לתת מעשר זה:

וכן המעשר עני גזל גמור הוי, כי אפילו יפקיר נכסיו כדין הפקר גמור, אין לו בה כלום כי אפילו העני שבישראל צריך ליתן מעשרותיו לעני אחר.⁴

כמו"כ עדים אנו ל'מנהג ירושלים' שונה שבו לא השתמשו בהצעת ההפקר אלא נתנו מעשר עני לעניים, כדברי הרב ישראל יעקב חגיז (ה'ש"פ, 1620 – ה'ת"ל"ד, 1674), שהיה ראש ישיבה ומנהיג רוחני בירושלים. ייתכן שבדורות שלאחר מכן השתמשו המתיישבים בפתרון ההלכתי שהוצע ע"י הרדב"ז, דבר שניכר מההתנגדות אליו מטעמים שונים,⁵ כשהטעם החוזר על עצמו הוא שיש בכך 'הערמה יתירה' ודרך להיפטר מקיום המצווה, כדברי הרב ישעיה הורוביץ (ה'שי"ח, 1558 – ה'שפ"ו, 1625 / ה'ש"צ, 1630):

נכתב: 'והרי אני מפקיר כל נכסי וזוכה בו'; מופיע גם במנהגי ארץ ישראל (גליס), עמ' ש-שא אות כ. יש להשוות את הצעת הרדב"ז ביחס לנתינת מעשר עני לדבריו על אודות נתינת מתנות כהונה לכהנים – זרוע, לחיים וקובה. ראה: שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' שמ, שם הוא מחזק את מנהג ארץ ישראל שבהסכמת הכהן ניתן לתת ממון תמורת מתנות כהונה, ואין צורך לתת את המתנות עצמן. ייתכן ודרכים אלו, הן בנתינת מעשר עני והן בנתינת מתנות כהונה, משקפות את המציאות שהייתה באותם הימים בארץ ישראל ביחס למצוות אלו, ומנהגים אלו באו לתת פתרון מעשי בהשבת המצוות הללו לקיומן, כפי שניתן לראות במידת מה ביחס למתנות כהונה בשו"ת המבי"ט, ח"ב סי' קטו, תשובה שעליה חתום הרדב"ז.

4. שו"ת הרב בצלאל אשכנזי, תשובה ב.
5. ראה: שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פה ד"ה וגם בדבר; שם סי' כה ד"ה והמקום השני); של"ה, שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה א אות ככד-קכה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' טז; ארץ חפץ (כהנוב), הל' תו"מ נתיב ד סעי' כו; האדר"ת, אחרית השנים פ"ה אות כה; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק ל; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק מב סעי' יז.

6. לשון האדר"ת, אחרית השנים פ"ה אות כה.

מי שיש בו יראת שמים, יעשה המצווה כתיקונה ויודה לה' על שזיכהו לקיים מצווה זו ולא יבקש טצדקי למפטר נפשיה.⁷

עם זאת, שנים רבות לאחר מכן אומצה אפשרות זו ע"י הרב ישראל משקלוב (תק"ל, 1770 – תקצ"ט, 1839), בעל 'פאת השולחן', שאומנם מקדים שהדרך הרצויה היא לתת מעשר עני לעניים, אך 'אם רוצה להפקיר נכסיו כולם כדי לזכות במעשר עני שלו צריך להפקיר בפני שלושה בני אדם'.⁸

ג. פתח תקווה, תרל"ט

מאז דיון זה חלו תמורות רבות ביישוב היהודי בארץ ישראל. כאמור, תחילת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל הייתה מלווה בקשיים שונים, והקושי הכלכלי היה קשה ממש. קיום המצוות התלויות בארץ, כהפרשת תרומות ומעשרות, חייב את החקלאי דאז להשיל מיבולו קרוב ל-20%. לולא הכיסופים לחונן את אדמת הארץ, לעובדה ולשומרה, קל היה לו לחקלאי למעוד ולמצוא דרכים להותיר יבול זה אצלו לרווחתו. ואולם המתקיימים הראשונים הגיעו לארץ חדורי מטרה, לעבוד את האדמה ולקיים את המצוות התלויות בה חרף כל הקשיים.

העדות הקדומה ביותר בהתיישבות החדשה שהגיעה לידינו בדבר נתינת מעשר עני לעניים, היא משנת תרל"ט (1879).

7. של"ה, שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה א אות קכה.

8. פאת השולחן, סי' יג סעי' ב. המקור מדברי הרב אלעזר אזכרי (ה'רצ"ד, 1533 – ה'שס"א, 1600), ספר חרדים, פרק נב אות יח; שם אות כ. הצעה זו מופיעה מאוחר יותר אצל הרב חיים יצחק מוסאפיה (תק"נ, 1789 – תקצ"ז, 1836) שהביא את 'סדר המעשר בירושלים תוב"ב', חיים וחסד חדושי דינים הל' מעשרות וחלה אות סט. שנים רבות לאחר מכן הצעה זו מופיעה אצל הרב חנוך זונדל גרוסברג (תרס"ד, 1904 – תשל"ז, 1977) בשם 'יש אומרים', המעשר והתרומה, פ"א סעי' נז, וראה שם בית האוצר ס"ק עו, שהביא את הדעות החולקות. השווה לדבריו, שם פ"א בית האוצר ס"ק ל: 'ומ"מ הירא דבר ה' וחרד על דברו יזהר לקיים מצוות נתינה ללוי ולעני כמאמרה ולא יחפש אמתלות וצדדי היתר לפטור עצמו'.

המושבה פתח תקווה הוקמה בשנת תרל"ח, שנת מעשר עני. שנה לאחר מכן כתב הרב עקיבה יוסף שלזינגר (תקצ"ז, 1837 – תרפ"ב, 1922):

ואני קניתי נחלה כדי לפרנס משפחתנו מיגיע כפינו לחם. ויום טוב היה לי כאשר זכיתי לעלות עשרים גמלים הראשונים מלאים מעשר ראשון ומעשר עני לירושלים ולחלקם לכהנים ולויים ולעניים.⁹

מעשרות אלו הובאו לירושלים וחולקו בשכונת מאה שערים. נכדו של הרב שלזינגר העיד על מגמת סבו: 'להפריש את המעשרות בלי שום הערמת היתר, אחד מעשרה נתנו ללויים ומעשר עני לעניים'.

ד. המושבות, תרנ"ה

משנת תרנ"ה, שהייתה שנת מעשר עני, מצויה בידינו עדות אודות 'סדר העבודה בהכשר היין' ביקב של כרמל מזרחי. באותם הימים, היה הרב נפתלי הרץ הלוי וידנבוים (תר"ג, 1852 – תרס"ב, 1902) רבן של יפו והמושבות. מתוקף תפקידו הוא הגיע למושבה ראשון לציון, למרתף הינות, וביצע את ההפרשה והנתינה: 'והפרישו מעשר עני ומחלקים אותו לעניים'.¹⁰ ישנה עדות מרטיטה על נתינת מעשר עני של ההתיישבות החקלאית כמה חודשים לאחר מכן. כאמור, שנה זו הייתה שנת מעשר עני, וחקלאי המושבות פתח תקווה ועקרון קיימו את מצוות נתינת מעשר עני באופן הבא, כמתואר בעיתון 'חבצלת':¹¹

נברך לאלוקינו שהחיינו והגיענו לזמן הזה לראות איכרים תמימים ויראי ה' ממושבות פתח תקווה ועקרון הנהנים מחסדי הנדיב שיחיה בקיימם

9. ברית עולם האחרון, סח ע"א בהערה. השווה עם הכתוב אצל חתנו של הרב שלזינגר, הרב דוד בהר"ן, אורח דוד עמ' תקיג, ועם הכתוב אצל נכד הרב שלזינגר בספר תורת יחיאל (שלזינגר), בראשית עמ' לה. במקורות אלו נכתב שמדובר על 'עשרה גמלים' ולא 'עשרים גמלים'.

10. עיתון 'המליץ', מיום ו' כ"ד מרחשוון תרנ"ה.

11. עיתון 'חבצלת', מיום ו' ח' סיוון תרנ"ה.

מצוות מעשר עני כהלכתה. בימים האלה שלחו אחדים ממושבות הנ"ל לקרוביהם ומכריהם בירושלים את המעשר הזה, שקים מלאים תפוחי אדמה ויאכלו עניים וישבעו, מכירי טובה בני מכירי טובה שבעו דשן, וכל אנשי ירושלים שבע ביום יברכו את הנדיב שיחיה הגונן בחסדו על הישוב בטהרת הקודש, ויישאו בעדו רינה ותפילה כי ישא ה' פניו אליו ברצון, תקדמוהו ברכת טוב וכל רעה אליו לא תאונה מעתה ועד עולם. ומה טיבה של השמחה הזאת, אשר כל איש ירושלים לוקח חלק בה? האם בגלל המנחת הדלה והרזה אשר נהנו ממנה מתי מספר... הלא יבין כל אשר לו מוח בקודקודו כי לא על מספר שקי תפוחי אדמה תרב השמחה, אך השמחה הזאת טהורה היא באמת, כי אותו המעשה יוכיח כי אין סתירה חס וחלילה בין עבודת האדמה ובין קיום המצוות עפ"י התורה. ואלה האיכרים אשר ליבם תמים עם ה' ועם תורתו, לא יעזבו את תומתם גם בהיותם נתונים בעול עבודת הגוף הקשה, העבודה הזאת אינה עושה אותם למגושמים ולא לבני חורין, ונהפוך הוא – מקבלים עליהם דברי הברית ומקיימים הלכות התלויות בארץ. הוא אשר מלא לבבינו שמחה וגיל על כל גדותיו... להודות ולהלל לה' אשר נתן בלב הנדיב שיחיה, לחונן ארצינו הנשמה למען תעבד בידיים חרוצות והוציאה צמחיה כפליים – צמחים ממש וצמחי פרחי הדת ומצוות התלויות בארץ אשר לקיומן תלויות עינינו משנות דור דור. עדות זו מתארת את מצבם של אנשי המושבות אשר חרף הקשיים היום יומיים לא וויתרו על נתינת מעשר עני כהלכתו בהעלותם את היבול לאחיהם העניים בירושלים.

מעדויות אלו ניכר בעליל שראשוני המתיישבים באדמות הארץ במושבות החקלאיות קיימו את מצוות נתינת מעשר עני במלואה באופן של נתינת היבול לעניים.

ה. התרופפות, תרנ"ט

ארבע שנים לאחר מאורעות מרגשים אלו, בשנת תרנ"ט, עדים אנו להתרופפות מסוימת שחלה בעניין קיום מצוות נתינת המעשרות. במכתב חריף שהתפרסם בעיתון 'הצפירה'¹² ועליו חתומים רבה של ירושלים, הרב שמואל סלנט (תרע"ו, 1816 – תרס"ט, 1909) והרב וידנבוים, רבן של יפו והמושבות, מתגלה התרופפות בנתינת מעשר עני. הפתרון שהגו החקלאים כדי להימנע מנתינה הכרוכה באיבוד היבול היה שהם מכרו את היבול ללא הפרשת תרומות ומעשרות וללא ידיעת הקונים על כך. הקונים שהגיע לידם יבול זה, הרי הוא ספק טבל לגביהם, משום שאינם יודעים אם אכן יבול זה מעושר או לא. לפיכך, כיוון שיש בידם ספק טבל, הם אינם מחויבים לתת ממנו מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני, שהרי 'המוציא מחברו עליו הראיה'. פתרון זה משקף את הקושי הקיים בנתינת כ-20% מכלל היבול ללוי ולעני. הרבנים העירו לחקלאים על הבעייתיות שבדרכם, שבכך הם מכשילים את הקונים באיסור טבל:

יען כי בין הקונים ימצאו אנשים הרבה שאינם יודעים כלל להפריש תרומות ומעשרות וימשיכו לפי הרגלם שהורגלו הרבה שנים בחוץ לארץ, שאין נוהג שם דיני תרומות ומעשרות.

ביחס לנתינת מעשר עני הציעו רבנים אלו שכל אחד יוכל לתת את המעשר עני שלו לחברו שאינו עשיר, ובכך לא יגרע חלק המעשר עני מבעל היבול. בסיום המכתב הוסיפו הרבנים הערה חמורה:

ואם חס וחלילה לא תשמעו לעצתינו ולאזהרתינו, אזי נודיע להברון השר הנדיב שיחיה לעד, אשר כוונתו לרצויה להטיב לאחינו באופן שיתנהגו על פי דרך התורה והמצווה. וגם נפרסם בכל העולם שאין אתם שומעים לקולינו. ובירושלים ויפו נצווה להכריז לא יקנו מכם שום דבר בלא כתב הכשר.

12. עיתון 'הצפירה' מיום ב' ט"ו אלול תרנ"ט.

שלוש שנים לאחר מכן, בשנת תרס"ב, נפטר הרב נפתלי הרץ הלוי, רבן של יפו והמושבות, אך נראה שהמציאות המתוארת לעיל, שבה החקלאים ניסו לנהוג בעורמה, לא תמה. במכתב נוסף שפרסמו רבני ירושלים, הרב שמואל סלנט, הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים והרב יעקב שאול אלישר, הם עוררו שוב את 'יושבי המושבות קאלאניות' להימנע מהאיסור שבמכירת טבל במטרה להיפטר מנתינת המעשרות.¹³

ו. מנהג המושבות, תרצ"ה

בדבריו של הרב צבי פסח פראנק,¹⁴ רבה של ירושלים, אנו מוצאים את מנהג המושבות בעניין נתינת המעשרות:

נתעוררתי על פי הנהוג בהמושבות, שאפילו הטובים שבהם שנוהרים לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות ושומרים את נפשם מלהיכשל באכילת טבלים, מכל מקום לעניין מצוות נתינה רובם מקילים ומחזיקים את המעשרות לעצמם ומתוך זה נוהגים לקבוע מקום להמעשרות בצפוננו או בדרומו, ולידי הפרשה ממש לא יבוא לעולם, ותחילת תרומתן הוא אדעתא דהכי – להיות מעשרן והן שלו. ויש לעיין, דמלבד ביטול מצוות נתינה, אולי יש לחשוש גם על עיקר ההפרשה אם היא כדין.

הנה כי כן נראה שהמנהג הרווח באותם הימים במושבות בארץ ישראל היה להשאיר את המעשרות אצל בעל השדה ולא ליתנם למי שצריך לתת. בדבריו מציין הרב פראנק ששאלה זו תלויה במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן במניין המצוות:¹⁵ האם הפרשה ונתינה הן מצווה אחת, כאשר הנתינה היא גמר ההפרשה, ובהיעדרה ישנו חיסרון מהותי בעצם המצווה, או שמא מדובר

13. ראה: הרב בן ציון ידלר, בטוב ירושלים, עמ' רלו-רלז.

14. שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מד.

15. רמב"ם, ספהמ"צ שורש יב; רמב"ן, השגות שם ד"ה וכן הדין השני.

על שתי מצוות נפרדות, והיעדר הנתינה מהווה רק את ביטולה ולא מהווה חיסרון בתיקון היבול. למעשה כותב הרב פראנק:

דאף שדעת הגאונים הרב שלמה קלוגר והשואל ומשיב דבמפריש תרומות ומעשרות על מנת שלא לקיים מצוות נתינה הפרשתו בטילה. אבל גדולי הדורות חולקים על זה וסבירא להו דהפרשה זו קיימת.

דבריו מוסכמים על עוד פוסקים, שהיעדר נתינת התרומות והמעשרות אינו מעכב את ההפרשה.

ז. קיבוץ שעלבים ושיבת קול תורה, תשי"ח

עדות מעניינת לאופן נתינת מעשר עני כהלכתו לאחר קום המדינה מצויה בפרוטוקולים ובחלופת מכתבים בין חברי הנהלת קיבוץ שעלבים לבין הנהלת ישיבת 'קול תורה' בירושלים.¹⁶ חברי הקיבוץ מינו את הנהלת הישיבה לשמש גבאי צדקה עבור תלמידיה העניים. בכך תזכה הנהלת הישיבה בחלק היבול של מעשר עני של קיבוץ שעלבים, ובהרשאת הנהלת הישיבה ימכור הקיבוץ את היבול בשוק, והכסף יעבור לישיבה עבור תלמידיה העניים. ואכן בשנת תשי"ט ערכה הנהלת הקיבוץ תחשיב של שנת תשי"ח, שהייתה שנת מעשר עני, ובפגישה שנערכה בירושלים הודיעה לישיבה על חלקה המגיע לה בעקבות ההסכם הנ"ל. בפגישה זו נכחו הרב ברוך קונשטט, ראש ישיבת 'קול תורה' ומייסדה, ורב הקיבוץ דאז הרב מאיר שלזינגר. בשיחה שערכנו עם הרב שלזינגר הוא מתאר את ההסכם והפגישה בירושלים, ומוסיף שמכל מקום הישיבה החזירה את רוב הכסף לקיבוץ. הנהגה זו של הישיבה להשיב את רוב הכסף לקיבוץ עוררה את הרב שלזינגר לשאול את הרב קונשטט מדוע ולמה החזירה הישיבה את רוב הכסף שניתן לה למעשר עני. תשובתו של הרב קונשטט הייתה:

16. ראה: הליכות שדה 105 (ניסן תשנ"ז) עמ' 22-25.

ברצוננו להחזיק ידי מקימי היישוב על פי התורה ולעודד אתכם בעבודתכם הקדושה על ידי השתתפותנו בתרומה לטובת משקיכם.¹⁷

הרב שלמה זלמן אוירבך, שבאותה העת כיהן כראש הישיבה, עמד על הקושי שבדבר – שדומה העניין ל'מתנה על מנת להחזיר'. אך תשובתו הייתה שבתנאים הקיימים בעת ההיא בארץ ישראל אין דרך אחרת. ניכר א"כ הרצון הגדול של ההתיישבות החקלאית בתחילת קום המדינה לקיים כדת וכדין את נתינת מעשר עני במלואה, אך מכל מקום הנטל הכלכלי על היישוב היה קשה מנשוא, ולכך הוצרכה הנהלת הישיבה להשיב חלק ניכר מהכסף לטובת יישוב הארץ ובניינה.

ח. קיבוץ חפץ חיים, תשמ"ג

אפשרות נוספת לקיום נתינת מעשר עני באה לידי מעשה בשנת תשמ"ג, שהייתה שנת מעשר עני, בקיבוץ חפץ חיים. צורת הנתינה התבצעה באמצעות הלוואה מראש,¹⁸ כלומר הנהלת הקיבוץ הלוותה סכום כסף לרב קלמן כהנא, שהיה גבאי צדקה עבור עניים, והתבצע קיזוז מהיבול החייב במעשר עני.¹⁹ הקנאת היבול התבצעה באמצעות קניין חצר,²⁰ היינו 'משק חפץ חיים ישכיר חלקת קרקע לרב הנ"ל, אשר על גביה יועברו כל משלוח פרי ההדר של המשק', ולשם כך באו שני חברי קיבוץ לעמוד ליד השדה, כדי שתהיה חצר המשתמרת. לאחר מכן ערכו חישוב של ערך פירות מעשר עני

17. מכתב מתאריך י"ב אייר תשי"ט, בתוך: הליכות שדה 105 (ניסן תשנ"ז) עמ' 23; כע"ז, שם עמ' 25; ראה גם בדברי הרב רפאל נתן אוירבך, הליכות שדה 23 (טבת תשמ"ג) עמ' 18 הערה 26.

18. ראה: גיטין, פ"ז מ"ז; רמב"ם, הל' מעשר פ"ז ה"ה; רמ"א, יו"ד סי' רנז סעי' ה.
19. ראה: הליכות שדה 105 (ניסן תשנ"ז) עמ' 21; לעבדה ולשמרה – סיפורו של קיבוץ חפץ חיים, עמ' 184-185.

20. ראה גם הרב רפאל נתן אוירבך, הליכות שדה 23 (טבת תשמ"ג) עמ' 17 סוף הערה 23, שציין בשם הרב מאיר שלזינגר שדרך זו של קניין חצר הייתה נהוגת גם בקיבוץ שעלבים.

'כשער הסיטונאי של המעשר בהפחתת 10% כעמלת הקיבוץ בטרחה ושיווק',
וסכום זה הינו קיזוז ההלוואה.

לדוגמה: בפירות העולים בשוק הסיטונאי 300 שקלים, שוויו של מעשר עני
לאחר הפחתת 10% דמי טיפול הינו 27 שקלים.

בדרך זו ישנה הקלה מסוימת על החקלאים, משום שהחזר ההלוואה נמוך
מהערך הכספי המוחלט של היבול. טעם הדבר הוא שנוכו מהערך המוחלט
של היבול הוצאות טיפול ביבול הכוללות מיון, אריזה, הובלה וקירור. באופן
כזה, אנו מניחים שאם העני עצמו היה מעוניין לשווק את היבול, הוא היה
זקוק לשכור פועלים, משאיות ובית קירור, לנהל רשת שיווק וכדו', וזהו
תהליך הכרוך בהוצאות כספיות רבות. לכן נראה שהעני יעדיף לקבל את
חלקו הקטן מהיבול לאחר ההוצאות הנ"ל.²¹

ט. 'בית האוצר', מכון התורה והארץ, תשנ"ה

בשנת תשנ"ה ייסד מכון התורה והארץ את קרן 'בית האוצר' להפרשת
תרומות ומעשרות. קרן זו הינה קרן ייחודית העומדת לשירות הציבור הרחב
ומאפשרת לחברים בה לקיים את מצוות הפרשת תרומות ומעשרות כדין
ובהידור. בדרך זו נתינת מעשר עני מתבצעת באמצעות הלוואה מראש,
אולם צורת הנתינה היא באמצעות דין 'מכירי עניים'.²² 'בית האוצר' שליד
מכון 'התורה והארץ' מעביר את הכסף המתקבל מהחקלאי והאדם הפרטי
למשפחות במצוקה כלכלית, דרך מחלקות הרווחה במספר יישובים וערים
ובשיתוף עמותות צדקה. בצורה כזו מקיים כל חבר בקרן המעשרות את
מצוות נתינת מעשר עני בהידור ובקלות.

21. התורה והארץ, ח"ב עמ' 103-104.

22. גיטין, ל ע"א.

התחשיב לחקלאי שנקבע למעשר עני בבית האוצר הוא 10% ממחיר הפירות לסיטונאי, ובכך יכול לעמוד שוויו של מעשר עני על 1% מהפדיון בלבד.²³ לדוגמה: פרי העולה למגדל 300 שקלים, ערך שוויו של מעשר עני מפרי זה הוא 30 שקלים, ולאחר התחשיב הנ"ל 10% מכך מהסכום הם 3 שקלים. בצורה כזו יכול החקלאי לקיים את מצוות נתינת מעשר עני בהידור.

סיכום

עם שיבת עם ישראל לארצו לאחר שנות גלות רבות שב גם הצורך בקיום המצוות התלויות בארץ.

אולם הקשיים הרבים שעמדו בפני העולים והמתיישבים הביאו את פוסקי ההלכה למצוא דרכים לקיום מצוות נתינת מעשר עני בצורה שבה יוכל החקלאי לקיים את המצווה בהידור ובד-בבד להמשיך ביישוב הארץ.

23. התורה והארץ, ח"ב עמ' 104. יש להעיר מדברי הרב שלמה זלמן אוירבך, שו"ת מנחת שלמה, ח"ג סי' קנח אות יד: 'למכור לך בחזרה את המעשר עני עבור אחד מעשרים או אחד מעשרה משוויו האמיתי'. לדבריו מדובר על נתינת 1% או 0.5% בלבד.